

ՍԵՐԳԻՅԵՆԻ ԺՈՂՈՎԻ ՀՈՅՆԵՐԻՆ ԿԵՆՈՆՆԵՐԸ

(Շարունակութիւն):

11. Ե՞րբ քարգամուած են Սարգիկէի ժողովի հայերէն կանոնները եւ ո՞վ է անոնց քարգամանը ⁷⁶:

Սոյն ժողովի կանոնները Հոտմկալի 1079ի ժողովը հայ Կանոնադրքի մաս կը ճանչնայ եւ Գրիգորիս Գ. Պահլաւունի Կաթողիկոսը (1113—1166) Մանուէլ կայսեր զբաժ թուղթի մը մէջ կ'արտայայտուի՝ «Ութերորդ ժողով, որ ի Սարգիկէ եղեւ, Ոսէոս եպիսկոպոս եւ Կողենդիոս եւ այլք, որք զեղեցիկ եւ աստուածահաճոյ բանիւք եւ կարգօք հաստատեցին զեղեցիցի Աստուծոյ շինեալ ի վերայ առաքելոց եւ մարդաբէից եւ առաջին հարցն սրբոց եւ եղան զլուսս քսան ու մէկ» (Արարատ, 1893, էջ 34):

Անկէ յառաջ Անանիա Մոկացի Կաթողիկոսը (943—967) Խորով Անձեւացեաց եպիսկոպոսին զէմ գրութիւն մը ունի՝ «Յազազս որ ասն թէ՛ մի պատիւ Հայրապետին եւ եպիսկոպոսին եւ վասն լինելոյ կոչմանն» (Արարատ, 1897, էջ 277—288): Այս գրութեան հայկական Կանոնադրքի եւ կանոններու ուսումնասիրութեան համար շահեկան է եւ թէեւ անոր մէջ ուրիշ ժողովներու կանոններու յառաջընթացի հետ Սարգիկէի ժողովի կանոններէն յառաջընթացութիւն չկայ («Բայց զի մի դամենայն ժամանակս ի յաճախութիւն վկայութեան յաճախեցուք թողեալ լիցի մնացորդք բանիցս իմացողաց»), սակայն այնպէս կը թուի թէ նաեւ անոնց ազդեցութեան տակ յորինուած ըլլայ:

Գրեթէ երկուքուկէս դարու ութեղ ցատքումով կը հասնինք Յովհաննէս Օձնեցի Կաթողիկոսին (717—728), որուն արժանիքը հայ Կանոնադրքի կազմութեան համար՝

⁷⁶ Այս եւ յաջորդ հատածին հարցերուն — ստիպուած եմ համեմատարար խոստովանիլ — լիովին պատասխանելու սրտի բաւարարութիւնը չկրցայ ելուզանել. վասն զի օղակն յարձակումներու հետեւանքով կարեւոր գրութիւններ կարելի չեղաւ նկատողութեան առնուլ: Անոնք կամ վիեննայի նկուզներու մէջ կամ այժմ գեո Մատենադարաններու մէջ չեն գետեղուած: Անոնցմէ օգտուելու համար հարկ եղաւ մէկ տարւոյ ահամայ յապաղում ընել: Աւելի կարելի չէր սպասել, քանի որ Սարգիկէի ժողովի գումարումի 1600 ամեակի առթիւ (343—344 — 1943—1944) այս երկը երեւան կու գայ:

յայտնի ու զնահատելի է: Նա Կանոնադրքին կցած Յիշատակարանին մէջ կը գրէ՝ «... Կազմեցին սուրբ Հարքն զկանոնական բանից զխտաւորութիւն... Եւ վասն զի ոմանք առ ոմանս եւ ոչ ամենեքին առ ամենեսեան սոքա սերմանեալք, կամեցայ զրու վանդակ դառ ի նոցանէն կանոնասահմանեալ բան ի միում տեղուղ զեղեցիկադրծ մատենիս ի հայրապետանոցի աստ արձանացուցանել...: Քանզի զբեցաք ի սմա ոչ միայն զկանոնական սահմանեալն նոցա շարակարգութիւնս, այլ եւ զժամանակս եւ զպատճառն ի սոյն ի ներքս ածեալ յաւելաք. ընդ նմին եւ զգլուխս անցնիւրոց համառօտեալ բանիւք ի սկզբան անդ նախակարգեցաք...» (Մատենադրութիւնք, Վենետիկ 1889, էջ 115—116):

Արդ Օձնեցի հայրապետին այս խօսքերը կը մերձենան նմանապէս Սարգիկէի ժողովի կանոններուն ⁷⁷, վասն զի զիտենք որ անոնք ոչ մէկ բնագրի մէջ զլիակարգութիւն ունին, բայց ի հայերէնէն եւ զայն իմաստասէր կաթողիկոսին կը պարտին: Դարձեալ զլիակարգութեան լեզուն եւ ոճը — թէպէտ հայերէն թարգմանութեան բնագրէն քաղուած՝ յար ու նման է միւս ժողովներու եւ Ս. Հայրերու կանոններու:

Այսպէս արդէն Յունարան կամ Հելլենասէր Դպրոցի ⁷⁸ շրջաններու մէջ ենք եւ որո՞ւն կասկածելի կրնայ երեւնալ թէ՛ Սարգիկէի ժողովի կանոնները այդ ժամանակի հայերէնի կնիքն ունին:

⁷⁷ Այդ կանոններու հետեւելով 1829ին էլմիսանի Սինոդական կառավարութիւնը Յովհաննէս Գորգ կոչուած եպիսկոպոսը պատիժի կ'ենթարկէ՝ «Քննեալ զսրբազան կանոնադրութիւնս հարցն սուրբ եկեղեցւոյ եւ գտեալ զառաջինն թէ՛ եպիսկոպոս բերեալ թուղթս ի մէջ յայլ վիճակաց ժողովրդենէ, որոց զոմանս վարելով եւ ոմանց աղերս ահնարելով իրր զինքն խնդրեցեն առաջնորդ, այսպիսի խորամանկութեամբ յափշտակողն զվիճակ եւ ոչ ի վախճանի արժանի իցէ ընդ աշխարհականաց հաղորդել Սարգիկէ ժողովոյն Բ. գլուխն է զբեցեալ» (Արարատ, 1889, էջ 268, հմտ. Հանդէս Ամսօրեայ, 1942, էջ 223—226): — Երուսաղէմի 1641ի ժողովը իր կանոններու մէջ նաեւ Սարգիկէի ժողովի կանոնները նկատողութեան առած կը թուի (հմտ. Միւլիք-Փանդեան, Հայոց եկեղեցւոյ իրաւունքը, էջ 467):

⁷⁸ Երեւանի Համալսարանի Ուսուցչապետ Յակոբ Մանանդեան Յունարան Դպրոցի մասին լուրջ ուսումնասիրութիւն ունի — Յունարան Դպրոցը եւ նրա զարգացման շրջանները, Վիեննա 1928 — եւ նոյնին մէջ սոյն դպրոցին շրջանները չորս մասի կը բաժնէ կամ խումբի կը վերածէ: Հելլենասէր Դպրոցի մասին հմտ. նաեւ Հ. Ն. Ալիքեան, Դասական հայերէնը եւ Վիեննական Միութեան Դպրոցը, Վիեննա, 1932, էջ 85—120:

Սոյն ժողովի կանոնները արեւելեան Եկեղեցիներու համար այնքան կարեւոր որոշումներ չունէին, որ անոնցմէ յառաջընթացութիւններու սպասէինք եւ նմանապէս անոնց բառադանձը այնքան մեծ եւ իւրայատուկ չէ որ կարելի ըլլար եղրակացնել թէ՛ հելլենարան Դպրոցի ո՞ր շրջանին անոնք նկատողութեան առնուած են: Ահա յառաջընթացութիւն Սարգիկէի կանոններու բառադանձէն ու ոճերէն (անոնցմէ մաս մը յետոյ պիտի կրկնուի եւ այդ առթիւ նորեր եւս պիտի աւելնան):

Կան. Ա. 14. ամբարհաւաճութեան ծառայեալ, — Ա. 23. եւ ԺԲ. 24. ամէն, — ԺԵ. 14. անքակտելի, — Գ. 24. արտաբերեցեր (ԻԱ. 7. արտաբերեալ), — Բ. 12. արուեստ, — ԺԳ. 11. արտաքսին (ԺԸ. 5. արտաքսեցի), — Ե. 2. բազմազառումն արտաքսեցի), — Ա. 404 — բազմազառումն դրուած է, կա՛մ Կանոնադրքի մը բնագրին համեմատ կա՛մ սրբադրութեամբ), — ԺԶ. 6. ոչ բովանդակէ նոցա սակաւ ժամանակաւ լինել անդ (Ե. 28. բովանդակ կարծիցէ), — Է. 1. դործակալութիւնս ոմանց հնարել, — Է. 20. զլուսարումն, — (Ժ. 8. զբակարգաց) Ա. 4. զանաղանութիւն, — ԺԸ. 14. զթշնամանացն որ եղեն նմա զերծումն դտանել կարացէ, — Բ. 9. ընդդիմակաց լինել, — Ը. 2. իմաստ (Ե. 32. իմաստնադոր), — Ե. 10. իրաւացի կարծեսցէ նորոգել զնորա իրացն հարց եւ քննին, — ԺԷ. 17. եւ ԺԸ. 12. լաւակամութիւն, — Բ. 17. խորամանկադործութիւնս, — Թ. 30. խորհրդակցութիւն, — Զ. 11. կարգաւորել (եւ կարգաւորութիւն բառերու մասին վարը յատուկէն), — Թ. 27. հողաբարձութիւն, — Զ. 9. յիշումն առնել, — Ե. 5. շարժել յաշտիճանէն (Ժ. 35. ոչ շարժել զայստսիկ, ԺԴ. 2. շարժել՝ յուղել), — ԻԱ. 29. ուղեղնացութիւն, — Ա. 19. եւ Զ. 2. ունայնութիւն, — Ը. 9. սպասաւորի պատկեր ոչ է նախանձելի, — Ա. 13. ջերմեռանդն կամաց ազահութեան տոչորեալ, — ԻԱ. 27. ուհ, — Ե. 70. սահմանադրութիւն, — ԺԸ. 18. սերակամութիւն, — ԺԲ. 20. տարազ, — Ժ. 5. քողոստիկոս:

Այս բառադանձէն կ'արժէ «կարգաւորել»

եւ «կարգաւորութիւն, բառերու վրայ ծանրանալ: Քանի մը անգամ այս բառերուն կը հանդիպինք՝ Կան. Գ. 10. Մի ոք իշխեսցէ նախ յաթոռ նորա կարգաւորել (ԳԹ. այս է՝ Գաթրճեանի թարգմանութիւնն ունի՝ Զէ պարտ զայլ ոք յաթոռ նորա նստուցանել): Կան. Զ. 5. Հաւանակից լինել կարգաւորութեան եպիսկոպոսաց (ԳԹ. հաւանիլ ընտրութեան եպիսկոպոսաց): Կան. Զ. 8. աղաչեսցեն լինել կարգաւորութեան (ԳԹ. աղաչեսցեն ձեռնադրել): Կան. Զ. 22. Ոչ է վայրապար կարգաւորել եպիսկոպոսի գեղ ուրեք (ԳԹ. ի գեղ ուրեք ձեռնադրել եպիսկոպոս): Կան. Ժ. 30. արգիլելովն վաղադոյն զկարգաւորութիւնն (ԳԹ. չառնել վաղվաղակի ձեռնադրութիւնս): Կան. ԺԵ. 7. Անհաստատուն եղիցի այնպիսի կարգաւորութիւն կարծեցեալ (ԳԹ. յաշտիճան ինչ մերձեցուցանել, անուժ եւ անհաստատ համարեսցի): Կան. ԺԹ. 3. անդրէն կարգաւորեալ եպիսկոպոսին (ԳԹ. եպիսկոպոս կացեր): (Կան. Գ. 5. կայ՝ ի կարգէ եպիսկոպոսութեան անկցի. ԳԹ. Յեպիսկոպոսաց յաթոռոյն մերժեցաւ): Այս կանոններուն մէջ յունարէն բառերն են՝ χαθήδραν, καταστάσει, καταστασιν, χαθιστῶν, καταστάσεις, κατασταθέντος:

Ինչպէս յայտնի եւ պայծառ կը տեսնուի «կարգաւորութիւն» եւ «կարգաւորել» բառերը այս կանոններու մէջ «ձեռնադրութիւն» եւ «ձեռնադրել» իմաստով դործածուած են: Միայն մէկ մէկ անգամ «ձեռնադրութիւն» եւ «ձեռնադրել» բառերը սոյն կանոններուն մէջ կիրարկուած են՝ Կան. Զ. 20. Առ ի ձեռնադրութիւն մայրաքաղաքի եպիսկոպոսին. եւ Կան. Ժ. 25. Սարկաւազ (առ) ձեռնադրել:

Նմանապէս եպիսկոպոս ձեռնադրել կամ զնել իմաստով քանի մը անգամ «կարգել» բայը դրուած է. հմտ. Կան. Զ. 26 եւ 29, Ժ. 6, ԺԲ. 5, ԺԵ. 5, ԺԹ. 8:

Եկեղեցական Կանոնադրքի կամ կանոններու մէջ բնական է որ, ստէպ խօսք ըլլար եւ տրամադրութիւններ ըլլային Կարգի Խորհուրդը ընդունողներու մասին եւ անոնց նկատմամբ որոշումներ ու վճիռներ արուէին ու արձակուէին (թէ ի՞նչպէս պէտք է մատակարարել, ո՞վ կարող է մատակարարել եւ ի՞նչ պատիժներու կ'ենթարկուին կանոններու զէմ անաստօղները եւն եւն): Ահա

Կարգի խորհուրդի նկատմամբ շարք մը կանոններ, որոնց մէջ միշտ «ձեռնադրել, տալ ձեռնադրութիւն, ձեռն դնել, քահանայանալ, կարգել, (կարգ), մերձենալ կամ մերձեցուցանել յաստիճան, մատչելի ի քահանայութիւն, օծանել, օծուիմ, եւ համանման բառեր են որ կը կիրարկուին՝

Առաքելներու կամ Առաքելական կանոններու մէջ՝ Կան. 2, ԺԲ, ԺԳ, ԺԸ, ԻԻԲ, ԻԴ եւ «Ձեռնադրութիւնք»:

Առաքելական Բ. Կանոններու մէջ՝ Կան. Ա, Բ, ԺԴ—ԺԷ, ԺԹ, Ի, ԻԷ, ԼԳ—ԼԴ, ԽԶ, ԾԸ, ԿԴ, ՀԱ—ՀԴ, ՀԶ:

Հարանց հետեւողաց կանոններու մէջ՝ Կան. Ը:

Թաղէի Կանոններու մէջ՝ Կան. Ա, Բ, Գ, Դ, Ժ, ԺԱ, ԺԴ, ԺԷ, Ի:

Նիկիայի ժողովի Կանոններու մէջ՝ Ա—Զ, (Է), Ը, Թ, Ժ, ԺԱ, ԺԳ, (ԺԲ, ԺԶ, ԺԷ), Ի:

Կ.Պոլսոյ ժողովի Կանոններու մէջ՝ Բ. Գ: Եփեսոսի ժողովի Կանոններու մէջ՝ Գ: Անկիւրիայի ժողովի Կանոններու մէջ՝ Բ, Գ, ԺԱ, ԺԳ, ԺԹ, Ի:

Նէոփեսարիայի ժողովի Կանոններու մէջ՝ ԺԳ, ԺԴ, ԺԶ, Ի:

Գանդրայի ժողովի Կանոններու մէջ՝ Է: Անտիոքիայի ժողովի Կանոններու մէջ՝ Բ, Գ, Ը, Թ, Ժ, ԺԱ, ԺԳ, ԺԶ, ԺԹ, ԻԲ:

Լաւողիկիայի ժողովի Կանոններու մէջ՝ Գ, Դ, ԺԲ, ԺԳ:

Դուբնի ժողովի Կանոններու մէջ՝ Գ, Դ, ԺԳ:

Դուբնի ժողովի, Դ. (648) Կանոններու մէջ՝ Բ, Ե, Զ, Ը:

Պարտաւի ժողովի Կանոններու մէջ՝ Բ: Երուսաղէմի ժողովի Կանոններու մէջ՝ (1651) Ա, Գ, Զ, Թ եւն եւն⁷⁹:

Հայ մատենագրութեան եւ կանոններու մէջ, ինչպէս կանխաւ ըսուեցաւ, «կարգ» իբրեւ եկեղեցւոյ պաշտօնեաներու կամ նուիրապետութեան խորհուրդ իմաստով ստէպ զործածուած է, նմանապէս «կարգա-

ւոր⁸⁰» բառին կը հանդիպինք իբրեւ եկեղեցական աստիճան ունեցողի: Բայց «կարգաւորութիւն» (ձեռնադրութիւն) եւ «կարգաւորել» (ձեռնադրել, եկեղ. աստիճանի հասցընել) բառերու շատ ցանցաւ կը պատահինք այլուր, մինչ Սարգիսի ժողովի թարգմանիչը այնքան սիրով ու ստէպ զայն կը կիրարկէ: Եւ այդ նկատի ունենալով կը մտախնայ հետեւեցնելու որ՝ անիկա հայ Կանոնադրել մէջ զստուած ուրիշ կանոններու թարգմանիչ չէ, այլ միայն Սարգիսի ժողովի կանոններուն:

Կանխաւ դիտողութիւն եղաւ որ՝ Սարգիսի ժողովի կանոններու եւ Անտիոքի ժողովի կանոններու միջեւ շատ նմանութիւն կայ բովանդակութեան կողմանէ: Այս տեսակէտը նկատողութեան աւանդով կարելի պիտի ըլլար ենթադրել, որ անոնց մէջ նաեւ լեզուի նմանութիւն կրնար ըլլալ: Սակայն այնքան քիչ է այդ նմանութիւնը, որ կրնայ ծառայել ապացուցանելու, որ անոնց թարգմանիչները տարբեր անձեր պիտի ըլլան:

Սարգիսի եւ Պարտաւի կանոններու (հմտ. Սարգ. Կան. ԺԵ. եւ Պարտ. Կան. Բ. հրտ. Արարատ, 1905, յաւել. Նոյ. Ի, էջ 12) դարձեալ Սարգիսի ու Դուբնի (648) ժողովներու կանոններու (հմտ. Սարգ. ԺԱ. եւ ԺԵ. եւ Դուբնի Կան. Բ. եւ Գ., հրտ. Արարատ, 1905, յաւելուած Փետ. Ի, էջ 183—184) միջեւ թէեւ նմանութիւն կայ եւ կարելի էր մտածել, որ անոնք Սարգիսի ժողովի կանոններն իրենց առջեւ ունին, սակայն հնար է միւս կողմանէ ենթադրել, որ անոնք զրուած ըլլան Երկրորդ Առաքելական ԼԳ. եւ Անտիոքի Գ. կանոններու աղբյուրութեան տակ:

Ամփոփելով մեր խօսքը կ'ըզակացնենք՝ Սարգիսի ժողովի կանոնները Յովհաննէս Օձնեցիի ժամանակէն շատ յառաջ թարգմանուած են եւ անոնց վրայ քրտնած է

⁸⁰ Կարգաւորութիւն եւ կարգաւորել բառերը, ինչպէս հայ մատենագրութեան նաեւ Կանոնադրել մէջ ցանցաւ գրչի տակ չեն եկած, սակայն տարբեր իմաստով. հմտ. Տիմոթէոսի եպիսկոպոսապետի Աղբ. սանդրեայ Հակածատութիւն, Էջմիածին, 1908, էջ 28 եւն, Սոկրատոս Արտաշատիկոսի եկեղեցական պատմութիւն, Վաղարշապատ, էջ 181, 286, 619 եւն. Կ. Պոլսոյ ժողովի Կան. Բ., Եփեսոսի ժողովի Կան. Ա. Զ., Աղիւնեան Հ. Ն., Թուղթ Մակարայ Բ. Երուսաղէմի... Վիեննա, 1930, էջ 113—115, Անանիա Մոկացիի վերոյիշեալ զրուութիւնը՝ Արարատ, 1897, էջ 286), Մէլիթ-Քանդեան, Հայոց եկեղեցւոյ իրաւունքը էջ 261—263. հմտ. եւ Հայկական Բառարանի յառաջընթացութիւնները. եւն եւն:

⁷⁹ Աղբ. Բ. Բ. Միլիթ-Քանդեան, Հայոց եկեղեցական իրաւունքը, Շուշի, 1903: — Տաշեան Հ. Յ., Վարդապետութիւն Առաքելոց անվաւերական կանոնայ մատենանք, Վիեննա, 1896: — Կէտիկեան Հ. Հ. (Աղբ. Բ. Բ.) Կանոնադրել Հայաստանեայց եկեղեցւոյ. Ա. Առաքելական կանոնք, Վիեննա, 1941: — Amaduni (Fonti, fas. VII) Disciplina Armena, Roma, 1932: — Արարատ, 1905, յաւել. Փետրուարի եւ Նոյեմբերի: — Ղլտճեան, Կանոնագրք Հայոց, Թիֆլիս, 1914:

յունարան Դպրոցի աշակերտ մը, որուն անունը անձանթ կը մնայ:

Յաւելուք Հ. Գաթրճեանի վարկածն ու տողերը, զորոնք կը գտնենք անոր «Հայոց եկեղեցւոյն կաթողիկէ եկեղեցւոյ հետ ունեցած յարաբերութեան պատմութիւնը» անտիպ երկին մէջ՝ «Այս դրական ցոյցերէն շատ՝ բացասական ընդհանուր ցոյց մ'ալ կայ, որն որ իր ընդհանրականութեամբը զուցէ ան դրականներէն աւելի զօրաւոր ըլլայ, այս ինքն այնչափ զրուածոց մէջէն, որոնք ստուղիւ Քաղկեդոնի ժողովէն ետքը զրուած են (ինչպէս Նիզիէի գործքերը, Մ. Սորենացւոյն պատմագրութիւնը եւ ուրիշ զրուածները, Յ. Մանդակունիին գործքերը, Մամբրէի ճառերը, Դաւիթ Անյաղթին թէ՛ աստուածարանական եւ թէ՛ փիլիսոփայական զրուածները եւ այլն)՝ մէկ բառ մը կա՛մ պատմարանօրէն, կա՛մ վարդապետօրէն, կա՛մ յայտնի կա՛մ լուրջայն՝ աս ժողովքիս (Քաղկեդոնի) դէմ չկայ: Ու համառօտ ըսելու համար Հայոց եկեղեցւոյն քրիստոնէական դիտութիւնն ալ՝ ընդհանուր արեւելեան քրիստոնէական դիտութեան հետ՝ միաբանութեան մէջ էր: Աս է մանաւանդ մտադրութեան արժանի որ մեր Հարքն իրենց ժամանակակից եկեղեցական մատենագրութիւնը իրենց աւելի ընտանի ու սիրելի ըրած էին, որովհետեւ իրենց ժամանակակից հետ հակառակութեան մէջ չէին. ասոր հակառակ Հայոց եկեղեցին ինք զինքն ընդհանուր եկեղեցիէն բաժնելէն ետքը կարծես թէ իրեն ժամանակակից եկեղեցական մատենագրութեան երեսը նայելու վախճալով՝ միշտ հինը, միշտ մութը քան լուսաւորը նախամեծար ընտրած է: Բայց մեր խելացի Հարքն ասոր ներհակ՝ իրենց ժամանակէն սկսան դէպ ի վեր երթալ. անոր համար ալ իրենց թարգմանութիւնները միայն Կրորդ ու Երրորդ դարու, այսինքն իրենց ժամանակակից եկեղեցական մատենագրաց թարգմանութիւնն է: Իրենց եկեղեցական օրինաց մատենան՝ ընդհանուր եկեղեցւոյ օրինաց մատենան էր, այս ինքն ան ընդհանրական արժէք ունեցող կանոնաց հաւարական արժէք ունեցող կանոնաց հաւարական արժէք ունեցող ժողովոյն մէջ զործածուած կը գտնենք: Աս հաւաքուիմ է Նիկիայ (325), Անկիւրայ (314), Նէոփեսարիայ (314), Գանդրայ (340 կամ ըստ Բալլերինեանց՝ 362—370ին մէջ եղած) ժողովոց կանոնները: Նոյն Երրորդ դարուն

մէջ աս հաւաքման վրայ ուրիշ քանի մը յաւելուածներ եղած էին. մերիններուն յաւելուածն աս էր, այս ինքն դարձեալ ընդհանուր հեղինակութիւն եւ ընդունելութիւն ունեցող՝ Անտիոքայ (341, ըստ Բալլերինեանց՝ 332), Լաւողիկեայ (347—381ի մէջ) եւ Սարգիսիկեայ (347), հաւանականաբար նաեւ Կոստանդնուպոլսոյ (381ին եղած) ժողովոց կանոնները: Աս է մեր Երրորդ դարուն Կանոնագրին կերպարանքն, որն որ հիմա Երրորդ դարու գրչին բացարձակապէս անմասնելի կնիքով կեցած է»:

12. Ի՞նչ (լեզուով) բնագրի վրայէն քարգմանուած են Սարգիսի ժողովի հայերէն կանոնները եւ այն ի՞նչպէս: Մեր պատասխանն է՝ շատ հաւանական է որ՝ յունարէն լեզուով բնագրի մը վրայէն: Այս եղանակով թիւնը հանելու զրուածութեան են՝

Ա. Յունարէն բառերու շփոթումներ, որոնք ոչ այնքան յոյն արտագրողի անուշադրութեան ու տգիտութեան հետեւանքներ կրնան համարուիլ, որքան հայ թարգմանիչին նոյն լեզուին անհմտութեամբ ըլլալուն եւ կամ անմտագրութեան արդիւնքներ:

Այսպէս՝ Կան. Ա. (տող) 3. «զանազանութիւն», յունարէն δασφորά բառը, որ կը նշանակէ «զապականութիւն», ինչպէս ճշդիւ Հ. Գաթրճեան (համառօտութիւն՝ ԳԹ.) թարգմանած է, մինչ զի հայ հին թարգմանիչը (համառօտութիւն՝ ՀԹ.) կամ իր բնագրին մէջ այնպէս ունեցած է եւ կամ թէ δασφորά բառին հետ շփոթած է, որ կը նշանակէ զանազանութիւն, երկպառակութիւն, մտայնութիւններու տարբերութիւն:

Կան. Ե. 6. ՀԹ. «որպէս ի բաց կալով նոցա ի դատաստանէն» մինչ ԳԹ. «իբրեւ ըրողը կարգայցէ», հոս այնպէս կը թուի թէ εχχλίνω խուսափել, ի բաց կալ եւ εχχαλέω պահանջել, կանչել, բառերը իրարու հետ շփոթուած են:

Կան. Է. 3. ՀԹ. «աշխարհական» ԳԹ. 4. «յանիրաւ», յունարէն է- ἄδικτοι որ ըսել է անիրաւ, զուցէ ՀԹ. λαῖχοι ունեցած ըլլայ եւ կամ սոյն բառերը շփոթած:

Ուրիշ մանրամասնութիւններ յաջորդին մէջ:

Բ. Յունական աստիճաններ (յունարանութիւն) կամ ստրկական թարգմանութիւն-

Քննելի յուն. πανουργίας բառին «սովորութիւն» թարգմանելը, մինչ ան կը նշանակէ «նենդութիւն» կամ «խորամանկութիւն» իսկ յուն. δισταζων թէ թերահաւատիլ եւ թէ խղճել իմաստներն ունի. ԳԹ. խղճիցէ:

Կան. ԺԱ. 21. «Քանզի ոչ ընդունել զեպիսկոպոս... կարծելի»:

Կան. ԺԱ. 28. «Ի բաց շարժեցին յաւրինաց անտի»:

Կան. ԺԱ. 35. «Եւ տրամեցուցանել զհաւատացեալ նմա ժողովուրդ»:

Կան. ԺԲ. 20. «այսու տարազու թիւրի բան նորա, ոչ զիպելով անդ ոչինչ վնասակար են եւ ամբարհաւած եւ հպարտ կարծեսցի յանցանացն»:

Կան. ԺԳ. 2. «Զիս շարժէ»: Կան. ԺԳ. 5. «Այնպիսոյ առն կրօնաւորել... շարժել հաներ»:

Կան. ԺԳ. 21. «այնպիսին իրաւաբար բերել», յունարէն γυναιώς կը նշանակէ ասկնուարար, առնարար, մեծանձնօրէն, լատ. viriliter:

Կան. ԺԳ. 29. «Զոր հանեալն է յօրինաց յառաջ քան զքննութիւն իրին անձին վրէժինդիր ոչ պարտի առնել հաղորդութիւն»:

Կան. ԺԳ. 34. «Քանզի ոչ իրաւացի է թշնամանս կամ բամբասանս նանիր կրել» յուն. μῆψιν, անարզանք, նախատանք, ամբաստանութիւն իմաստներն ունի, զուցէ «բամբասանք» վերջին բառի իմաստովն առնուած է:

Կան. ԺԳ. 36. «Պարտին դարձուցանել զայնպիսին» ԳԹ. «կշտամբեցեն զայնպիսին» (լատիներէնի հետեւողութեամբ castigant) յուն. ἐπιστρέφειν կը նշանակէ դարձնել, ուղղութեան բերել՝ բարւոքել՝ շտկել:

(Կան. ԺԳ. 40. «աչալուրջ, εὐλαχρινῆ, այս է լուրջ եւ անխէթ աչքով, պայծառ ու որոշ»):

(Կան. ԺԳ. 40. «զկամս եւ զսէր», ԳԹ. սէր սերտ եւ գուլթ, մինչ յունարէնն՝ τῆν ἀγάπην καὶ τὴν διάθεσιν որ է՝ սէր եւ համակրութիւն՝ կամեցողութիւն):

Կան. ԺԵ. 7. «այնպիսի կարգաւորութիւն կարծեցեալ»:

Կան. ԺԵ. 9. «անձանց հրամայեցին» ԳԹ. «մտաբերիցեն». ἐπιτρέθειαν, իրենց

թոյլ կու տան, նաեւ յանձնարարել՝ հրամանաւ:

Կան. ԺԸ. 8—9. «Վասն ճշմարտութեան վրէժինդրութեան»:

Կան. ԺԹ. «անուանեցան յեկեղեցիս...»: Կան. Ի. 15. «սկանչեցեն», ԳԹ. «խնդրեցեն», ἀπαίτησεν զոյդ իմաստներն եւս ունի (հմտ. Ղուկ. ԺԲ. 20):

Կան. Ի. 16. «Ոչ է պարտ նոցա ուրանայ». ἀρνείσθαι, թէեւ ուրանալ նշանակութիւն ունի, սակայն իսկական իմաստն է մերժել՝ զլանալ:

Կան. ԻԱ. 2—5. «այսօքիկ փրկչապէս, եւ կարգաւ սահմանեալք եւ վայելչաբար առ ի սաստուսն մեզ քահանայիցս եւ Աստուծոյ հաճոյ եւ մարդկան». ԳԹ. ունի՝ Այս ամենայն սահմանեալք որք որոշեցան ի փրկութիւն եւ յուղղութիւն կարգաց եւ ի պատիւ քահանայիցս, հաճոյք Աստուծոյ եւ մարդկան»: Ո՞րքան տարբերութիւն: Ἐπιτεμίο(άω) կը նշանակէ յարգել՝ մեծարել, սակայն (նմանապէս) ստէպ սաստել՝ յանդիմանել իմաստով եւս (Ս. Գրքի մէջ) գործածուած:

Կան. ԻԱ. 6. «Եթէ ոչ երկիրդիւ հետեւեցէ արտաբերեալ վճռաց»: Պիտի ըլլար ԳԹ. ի համաձայն՝ «Եթէ ոչ իցէ ահ եւ երկիրդ զհետ վճռոցն, որ տուան»:

Կան. ԻԱ. 12. «Ի բամբասանս դալ»: Կան. ԻԱ. 14—24. յունարանութիւններ շատ:

Կան. ԻԱ. 24. «Կամք». ԳԹ. «կանոն» γυνώμη, զոյգ իմաստներն ալ ունի:

Կան. ԻԱ. 27. «յանցս եւ յառաջ կարգեալ են, յոյն՝ Καναλιώ, լատ. Canalis, Հայկազեան Բառարանին մէջ (Բ. հտր., էջ 680) կայ՝ «Իսկ կանոն իւրաքանչիւր ոք ի մէջն յանցս եւ յառաջ կարգեալ են, իմա՝ որպէս ջրանցք, առու»:

Այսքան յառաջբերութիւն արդէն շատ եղաւ. կարելի էր անոնց կցել դեռ ուրիշներ: Այսպէս ամէն մէկ կանոն, մանաւանդ թէ զուցէ իւրաքանչիւր նախադասութիւն յունարէնէ թարգմանութիւն ենթադրել կու տայ:

Սարգիսի ժողովի հայերէն կանոններու մէջ ինծի ծանօթ յունարէն բնագրէն (Pitra) հրատարակութիւնը. հմտ. Հանդ. Ամս., 1942, էջ 239) զարտուղի կամ տարբեր բառեր կան, որոնք կա՛մ յունարէն ուրիշ բնագիր ենթադրել կու տան եւ կամ ա-

սորերէն թարգմանութեան հետ համեմատութիւն կը պարտադրեն⁸³:

Ահա այդ տարբերութիւններու համառոտ պատկերը՝ Հայր չունի Կան. Ա. (1). πόλεως Κορδοβης:

Կան. 2. (1). Ὁσιοις ἐπίσκοπος εἶπεν: Կան. 3. γήραις. նոյն կանոնին վերջերը (տող 35է սկսած, հմտ. Հանդ. Ամս., 1942, էջ 233) կարեւոր տարբերութիւն կայ (հմտ. անդ, էջ 234, Հ. Գաթըրճեանի թարգմանութեան հետ):

Կան. Ը. (7). հայր ունի (7) ասացաք եւ յիշեցաք, մինչ յունարէնն եւ լատիներէնը՝ լոկ՝ յիշեցաք: Կան. Թ. (27). հայր միայն՝ հողաբարձութիւնս, մինչ յոյնը՝ προστασιαν καὶ φροντισια:

(Կան. Ժ. (4). քողոստիկոս, յոյնը՝ σχολαστικος): Կան. Ժ. (7). Եթէ ոչ նախ սարկաւազի եւ զրահարդացի սպասաւորութիւն, մինչ յունարէնն է, ինչպէս Գաթըրճեանի թարգմանութիւնն ունի՝ «Եթէ ոչ նախ զզրահարդացի եւ զսարկաւազի եւ զերիցու սպասաւորութիւն կատարեցէ»:

Կան. ԺԱ. (18). Հայր չունի «եկեղեցի», թէեւ լուբիայն կը հասկցուի. մինչ յոյնը եւ լատինն ունին եւ անոնց հետեւողութեամբ ԳԹ.:

Կան. ԺԱ. (24). Հայր՝ հարքն մեր, մինչ յոյնը՝ հայրն մեր»:

Կան. ԺԲ. (15). Հայր՝ (ՀԹ.) ի մերձաւոր եկեղեցիս, յորում են երիցունք. յոյնը, ինչպէս ԳԹ. ունի՝ ի մօտաւոր յեկեղեցոյ, յորում երէցն ժողովս կատարէ:

ԺԲ. (20—24). կարեւոր տարբերութիւն հմտ. ՀԹ. եւ ԳԹ. Հանդ. Ամս., 1943, էջ 5—6:

Կան. ԺԳ. (17). իմաստութիւն, մինչ յոյնը δμόνοιαν լատ. concordiam:

Կան. ԺԸ. (4) (Ե. ԺԷ.) եպիսկոպոս կամ ուխտաւոր, մինչ յոյնը լոկ ἐπίσκοπος:

⁸³ Գթրախտարար ասորերէնի հետ այդ բաղձալի համեմատութիւնն նոյն իսկ միայն ինքրոյ առարկայ այս կէտերու անհնար եղաւ, վասն զի սոյն կանոններու ասորերէնը միայն քառորդ ժամ վիճակով համալսարանի մէջ տեսնելու պատահութիւնն ունեցայ: Անկէ վերջ ողային յարձակումներու հետեւանքով պահուեցան եւ մինչ օրս դեռ մատչելի չեն (հմտ. վերը): Հարկաւ օր մը այդ կարելի պիտի ըլլայ:

Կան. ԺԸ. (6). Վասն տղիտութեան յ. διὰ τὴν ἐπιστήμην (վասն գիտութեան) լատ. (V.) propter disciplinam:

Կան. ԺԸ. (10). Եւ ընդ կարգաւ լինել յաժօտուեմենոս. լատ. (V.) devotus ԳԹ. անպարտ եւ սուրբ. ստրկական թարգմանութեամբ ըստ ՀԹ. ի պիտի ըլլար՝ ընդ սրբութեամբ: (Յունարէն բնագրերը կը շեշտուի:)

Կան. ԺԹ. (7). (մնացեն) յեկեղեցական կանոնս περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν (ἐναπομείνῃ) ԳԹ. վասն եկեղեցական լատ. (V.) in ecclesia:

Կան. ԺԹ. (8). զՄովսէսէ Μουσαίου Լ. Musaeo (ԳԹ. Մուսէոսէ): Հմտ. եւ Կան. Թ. 13:

Կան. ԻԱ. (10). զանամօթութեանց, մինչ յոյն եւ լատ. լրբութեան (ԳԹ.):

Կան. ԻԱ. (25). յոյնը (ինչպէս ԳԹ.) ունի՝ «եպիսկոպոսք իցեմք», մինչ ՀԹ. Եւ դեռ ուրիշներ:

13. Սարգիսի ժողովի կանոններու եւ անոնց հայերէն քարգմանութիւններու արժէքը:

Այս մասին հակիրճ: Սոյն ժողովի կանոնները իրենց բովանդակութեամբ մեծարժէք են մասնաւորապէս Քահանայապետի զլիաւորութեան, անոր Ս. Պետրոսի յաջորդութեան եւ եպիսկոպոսներու փոխյարարութեան նկատմամբ, ինչպէս Արեւմուտքի նաեւ Արեւելքի մէջ: Նմանապէս իրենց թարգմանութիւններով ու կանոնադրի մաս կազմելովը:

Իսկ հայերէն չին թարգմանութիւնը չէ կարելի «Բայց Աստուած թարգմանութիւն անի» ըսելով պախարակել⁸⁴: Այդ թարգմանութիւնը թէեւ մուլթ է եւ ստրկական, սակայն ուշադիր ընթերցումը եւ ժամանակակից կանոններու համեմատութիւնը դայն կը պայծառացնեն: Իսկ նոր կամ Հ. Գաթըրճեանի թարգմանութիւնը միթէ կարելի չէ՞ զազաւարական թարգմանութիւն նկատել:

Հ. Հ. ՈՍԿԵՆ

⁸⁴ Գթրախտարար ասորերէնի հետ այդ բաղձալի համեմատութիւնն նոյն իսկ միայն ինքրոյ առարկայ այս կէտերու անհնար եղաւ, վասն զի սոյն կանոններու ասորերէնը միայն քառորդ ժամ վիճակով համալսարանի մէջ տեսնելու պատահութիւնն ունեցայ: Անկէ վերջ ողային յարձակումներու հետեւանքով պահուեցան եւ մինչ օրս դեռ մատչելի չեն (հմտ. վերը): Հարկաւ օր մը այդ կարելի պիտի ըլլայ:

Կան. ԺԸ. (4) (Ե. ԺԷ.) եպիսկոպոս կամ ուխտաւոր, մինչ յոյնը լոկ ἐπίσκοπος:

Կան. ԺԸ. (6). Վասն տղիտութեան յ. διὰ τὴν ἐπιστήμην (վասն գիտութեան) լատ. (V.) propter disciplinam:

Կան. ԺԸ. (10). Եւ ընդ կարգաւ լինել յաժօտուեմենոս. լատ. (V.) devotus ԳԹ. անպարտ եւ սուրբ. ստրկական թարգմանութեամբ ըստ ՀԹ. ի պիտի ըլլար՝ ընդ սրբութեամբ: (Յունարէն բնագրերը կը շեշտուի:)

Կան. ԺԹ. (7). (մնացեն) յեկեղեցական կանոնս περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν (ἐναπομείνῃ) ԳԹ. վասն եկեղեցական լատ. (V.) in ecclesia:

Կան. ԺԹ. (8). զՄովսէսէ Μουσαίου Լ. Musaeo (ԳԹ. Մուսէոսէ): Հմտ. եւ Կան. Թ. 13:

Կան. ԻԱ. (10). զանամօթութեանց, մինչ յոյն եւ լատ. լրբութեան (ԳԹ.):

Կան. ԻԱ. (25). յոյնը (ինչպէս ԳԹ.) ունի՝ «եպիսկոպոսք իցեմք», մինչ ՀԹ. Եւ դեռ ուրիշներ:

⁸⁴ Հմտ. Մէլիք-Թանգեան, Հայոց եկեղ. իրաւունքը, Ա., էջ 232 եւ Հանդ. Ամս., 1942, էջ 515: